
Г. ХРИСТОВА

докторант Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент

УДК 340.12:341.23

Позитивні обов'язки держави у сфері протидії дискримінації

У статті уточнюється зміст принципу рівності у його кореляції з принципом заборони дискримінації, розглядається стандарт принципу недискримінації з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, визначаються види та обсяг позитивних обов'язків держави у сфері протидії дискримінації, у тому числі щодо застосування позитивних дій (тимчасових спеціальних заходів).

Ключові слова: права людини, принцип рівності, заборона дискримінації, позитивні обов'язки держави, позитивні дії.

У сучасних умовах державно-правового розвитку правова доктрина України збагачується за рахунок загальноновизначених досягнень світової політико-правової думки, які визнані міжнародним і національним правом та утверджені судовою й іншою юрисдикційною практикою. Серед них важливе місце посідають доктрини позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини та заборони дискримінації. На стику цих важливих, але недостатньо інтегрованих у національний правопорядок України концеп-

цій лежить проблема позитивних зобов'язань держави у сфері протидії дискримінації.

У наших попередніх публікаціях вже було актуалізовано проблему позитивних зобов'язань держави щодо прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції [1; 2]. Найбільш повно ця доктрина розвинута Європейським судом з прав людини (далі – Європейський суд) у результаті тлумачення та застосування ним Конвенції про захист прав людини

і основоположних свобод та протоколів до неї (далі – Європейська конвенція). У найбільш загальному вигляді позитивні зобов'язання держави вимагають від національних органів влади запровадити та вжити всіх прийнятних (розумних) та належних заходів (*англ. reasonable and appropriate measures*) для гарантування прав людини, їх забезпечення, захисту та сприяння реалізації в кожному конкретному випадку.

Щодо другої складової, то проблематика протидії дискримінації вже тривалий час складає невід'ємну частину так званого права прав людини (*англ. human rights law*) та утворює окремий інститут «права недискримінації» (*англ. non-discrimination law*). На підтвердження слід звернути увагу на дві нещодавні ґрунтовні праці «Недискримінація у міжнародному праві» [3] та «Посібник з європейського права недискримінації» [4], які стали свого роду узагальненням чинних стандартів протидії дискримінації, вироблених у межах ООН, Ради Європи та Європейського Союзу. Ці стандарти ґрунтуються на спільних принципах, а також ціннісних та формально-юридичних підходах, що свідчить про їх універсальний характер та необхідність послідовного впровадження у національні правові системи.

В Україні останнім часом конструкція дискримінації поступово втрачає свій суто соціологічний контекст та утверджується як важлива юридична категорія, отримуючи своє закріплення у національному законодавстві. Про це свідчить, зокрема, ухвалення законів України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» від 8 вересня 2005 р. та «Про засади запобігання та

протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 р. Заборона дискримінації все частіше потрапляє у фокус загально-теоретичних та галузевих досліджень, у яких на сьогодні досить повно відтворено форми, заборонені підстави та прояви дискримінації [5; 6; 7; 8; 9; 10 та ін.]. Серед вітчизняних праць із цієї проблематики передусім слід вказати на роботи С. Погребняка та С. Шевчука, в яких здійснено ґрунтовний аналіз принципу заборони дискримінації та його кореляції із принципом рівності у світлі європейських стандартів [8, с. 74–101; 9, с. 659–684].

Однак, незважаючи на плідний науковий інтерес, принцип заборони дискримінації не розкрив увесь свій потенціал у правовій традиції України та не зайняв належне йому місце у професійній правосвідомості. Юридизація цього принципу обумовлює необхідність запровадження ефективних правових матеріальних і процесуальних засобів, спрямованих на запобігання та протидію дискримінації, визначення обсягу та характеру зобов'язань держави у цій сфері, однак ця проблема залишається поза увагою вітчизняної юриспруденції. Отже, *метою* цієї статті є уточнення сучасного концепту принципу рівності у його співвідношенні з принципом заборони дискримінації; визначення стандарту принципу недискримінації за Європейською конвенцією; а також обсягу позитивних обов'язків держави щодо протидії дискримінації з урахуванням практики Європейського суду.

«Класичне» розуміння принципу рівності у міжнародному праві було сформульовано в окремій думці судді

Танака у справі Південно-Східної Африки, яка слухалась Міжнародним судом справедливості ООН (1966 р.): «Принцип рівності перед законом не означає ... абсолютної рівності, а саме рівного ставлення до осіб, незважаючи на індивідуальні, конкретні обставини, але це означає... відносну рівність, а саме принцип ставитись рівно до рівного та нерівно до нерівного... Різне ставлення до нерівних питань зважаючи на їх нерівність, не тільки дозволено, а й вимагається» [3, с. 18].

Таке розуміння принципу рівності та відповідна йому концепція недискримінації стали результатом тривалої еволюції їх змісту від античності до нашого часу. Як стверджує С. Погребняк, рівність як вимога поводитись в однакових випадках однаково чиним, а у відмінних – відмінним чиним характерна для права всіх часів [8, с. 75]. Однак суспільні уявлення про виправдані відмінності між людьми та різне ставлення до них постійно змінювались залежно від історичної епохи. Так, античне й середньовічне право не знали загальної рівності. Ця ідея народжується в часи Просвітництва та втілюється у документах двох революцій: Декларації незалежності США 1776 р. та Французькій декларації прав людини і громадянина 1789 р. Виникає концепція юридичної (формальної) рівності, яка реалізується у праві за допомогою чотирьох пов'язаних між собою загальних принципів: 1) принципу рівності перед законом; 2) принципу рівності перед судом; 3) принципу рівності прав і свобод людини і громадянина; 4) принципу рівності обов'язків людини й громадянина» [8, с. 82–84].

Ідея формальної рівності обумовлює юридичну заборону дискримінації як одне з найочевидніших порушень принципу рівності. Під впливом дискусії між лібералами і соціалістами щодо свободи й рівності стає зрозумілим, що «нейтральне» законодавство, політика чи програми не завжди здатні досить ефективно гарантувати особам однакові права та можливості їх реалізації, тобто можуть призводити до так званої «фактичної дискримінації».

Відповідно, модель формальної (юридичної) рівності доповнюється ідеєю субстантивної (*англ. substantive*) рівності, яка охоплює такі концепції, як «рівність можливостей», «рівність у доступі до можливостей» та «рівноцінність результатів». Вони полягають в усуненні не лише юридичних, а й фактичних перешкод на шляху до реалізації особами своїх прав, рівному доступі всіх осіб до ресурсів та отримання частки суспільного блага, а також у вимозі, згідно з якою індивіди після процедури розподілу повинні опинитися в однакових умовах [3, с. 17; 10, с. 16, 17]. Отже, провідною сучасною інтерпретацією ідеї рівності є діалектичне поєднання формальної і субстантивної (реальної, фактичної) рівності, яке дозволяє забезпечити «чесну (справедливу) рівність можливостей» («дистрибутивну» (розподільну) рівність) [5, с. 63; 8, с. 82].

Модель субстантивної (фактичної) рівності реалізується у правовій системі за допомогою двох основних принципів: 1) принципу диференціації правового регулювання (або спеціальних правових статусів. – Г. Х.); 2) принципу позитивної дискримінації [11, с. 16].

Принцип диференціації виходить із визнання того, що право повинне враховувати відмінності між людьми. У суспільстві за будь-яких часів існують так звані «уразливі групи» (англ. *vulnerable groups*), які через свій вік, стан здоров'я, інші підстави соціального чи фізіологічного характеру об'єктивно перебувають у менш вигідному становищі, ніж інші члени суспільства, відчувають більший ризик бідності чи соціальної ізоляції (зокрема, діти-сироти, особи похилого віку, мігранти, меншини, особи з інвалідністю, жінки у період вагітності та пологів та ін.) [12]. Вони об'єктивно потребують захисту та підтримки, що забезпечується через запровадження спеціальних правових статусів, які передбачають їх право на соціальні виплати, пільги, різні форми соціальної допомоги у зв'язку з інвалідністю, похилим віком, народженням дитини, наслідками тяжкого насильства тощо. Такі правові режими є постійними, стосуються всіх, хто перебуває у відповідному уразливому становищі та виступають однією з ознак соціальної держави.

У свою чергу, позитивна дискримінація (або так звана «реверсна» дискримінація – англ. *reverse discrimination*) передбачає можливість застосування спеціальних юридичних заходів (так званих позитивних дій, англ. *positive actions, temporary special measures, specific measures or affirmative actions*) [4, с. 35, 37], які спрямовані на усунення дисбалансу між можливостями різних категорій осіб реалізовувати рівні права через установлені стереотипи, практики чи традиції, що склалися у суспільстві, та виконують функцію правової компенсації певним

категоріям осіб з метою якнайшвидшої ліквідації наслідків соціальної нерівності. Отже, як підсумовує С. Погребняк, позитивна дискримінація дозволяє перейти від «рівності у праві» (як вимоги юридичної недискримінації) до «рівності через право» (фактичної рівності) [8, с. 96].

До типів позитивних дій відносять тренінги та заходи підтримки, оцінку впливу політики та заходів, що застосовуються (англ. *policy impact assessment*), мейнстрімінг (англ. *mainstreaming*), цільове працевлаштування (англ. *targeted recruitment*), преференційне ставлення (англ. *preferential treatment*), квоти, програми позитивних дій [3, с. 84–90]. Такі заходи спрямовані на досягнення субстантивної (фактичної) рівності, однак вони передбачають можливість установа певних переваг, пільг чи привілеїв для окремих категорій «на шкоду інтересам інших індивідів» [11, с. 17], що суперечить концепції формальної рівності. Крім того, вони призводять до переваг прав окремих груп (групових прав, англ. *group rights*) над індивідуальними правами, яким є право на рівне ставлення (англ. *rights to equal treatment*), а також вимагають «розділити тягар відповідальності» за дискримінацію у минулому та покласти його на «невинуваті сторони», тобто на сьогоденішню генерацію, яка вже може бути позбавлена цих стереотипних уявлень (справа «*Fullilove v Klutznick*», Верховний Суд США) [3, с. 85, 87, 88]. Тому використання таких засобів повинно мати виключний та терміновий характер [4, с. 37] й має бути припинено, коли буде досягнуто передбачувані результати та їх вдасться закріпити і утримувати упродовж певного періоду часу.

Вимоги правомірності такого розрізнення належним чином розроблені у практиці Європейського суду при застосуванні ним Європейської конвенції, а також Протоколу № 12 до цієї Конвенції. Європейська конвенція не закріплює дослівно принцип рівності прав людини, а забезпечує рівність саме через заборону дискримінації у її статті 14. Ця стаття містить ряд особливостей, які визначають обсяг і характер зобов'язань держави щодо протидії дискримінації за Європейською конвенцією, а саме:

– не створює додаткового права, а доповнює вже гарантовані права, не має самостійного характеру. Стаття 14 Конвенції не передбачає загального зобов'язання не допускати дискримінації та гарантує рівність у здійсненні прав людини і основоположних свобод, проголошених цим актом. Ця стаття закріплює загальне правило щодо здійснення прав, зазначених у статтях 2–13 Європейської конвенції, що полягає у принципі недискримінації, тобто вона не створює додаткового права, а доповнює вже гарантовані права [13, с. 631]. Як зазначив Суд у *Бельгійській мовній справі*, права, гарантовані Конвенцією, повинні розглядатись у такий спосіб, нібито заборона дискримінації «становить невід'ємну частину кожної зі статей, які встановлюють права і свободи». Отже, *стаття 14 Європейської конвенції не має самостійного характеру* та не передбачає самостійного застосування;

– необов'язково вимагає доведення порушення матеріальних положень Європейської конвенції, тобто має автономне значення (*справи «Расмусен проти Данії», «Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства»*). Це

означає, що заявник може скаржитися на дискримінацію, не посилаючись при цьому на порушення того чи іншого гарантованого цією Конвенцією права. Отже, *незважаючи на неможливість посилатися виключно на статтю 14 Європейської конвенції, вона може бути окремих предметом порушення* [13, с. 637];

– порушення дискримінації має становити «основоположний аспект справи», і не охоплюватись спеціальною нормою (*справи «Ейрі проти Ірландії», «Людіке, Белкасем та Коч проти ФРН»*) [14, с. 115].

Важливим кроком на шляху утвердження самостійного характеру принципу дискримінації стало ухвалення Протоколу № 12 до Європейської конвенції, який був відкритий для підписання 04.11.2000 р. та ратифікований Україною Законом від 09.02.2006 р. Стаття 1 Протоколу № 12 передбачає загальну заборону дискримінації, однак практика його застосування та тлумачення Європейським судом тільки починає формуватися.

Аналіз позицій Європейського суду дозволяє виокремити **стандарт принципу недискримінації**, який полягає в тому, що для встановлення порушення цього принципу необхідно довести наявність трьох елементів:

1) державний захід, дія чи бездіяльність, які оскаржуються, підпадають під сферу дії іншого матеріального положення Європейської конвенції (стаття 14), або стосуються будь-якого передбаченого національним законом права (стаття 1 Протоколу № 12 до цієї Конвенції);

2) наявність розрізнення у поводженні порівняно з іншими особами, які знаходяться в аналогічному або подіб-

ному становищі (*«тест на порівнюваність»*, англ. *comparability test*). Цей елемент вимагає доведення, що: а) поведіння із заявником є суттєво відмінним і менш сприятливим, ніж з іншими; б) підставою для розрізнення є особиста характеристика (якість) або статус заявника, які належать до заборонених підстав дискримінації (стать, вік, раса, мова, релігія та ін.); в) інші, з якими заявник порівнює себе, знаходяться в аналогічній ситуації;

3) *таке розрізнення не є виправданим*. Стосовно третього елементу стандарту принципу недискримінації Європейський суд вказав, що принцип рівності порушений, якщо відсутнє *«розумне та об'єктивне» виправдання розрізнення («тест на виправданість»*, англ. *justification test*). Наявність такого виправдання має оцінюватись з огляду на *цілі та вплив* заходу, що розглядається, зважаючи при цьому на принципи, що панують у демократичних суспільствах, передусім принцип пропорційності (*«тест на пропорційність»*, англ. *proportionality test*) [6, 238; 9, с. 662–664].

Європейський суд, розглядаючи справи, накладає на заявників обов'язок довести наявність відмінного поведіння стосовно осіб чи обставин, що мають аналогічний характер. Держава повинна потім довести, чим виправдана встановлена у такий спосіб диференціація. При цьому важливе значення має вирішення питання, чи можуть порівнюватись певні ситуації. Так, у практиці Європейського суду до *ситуацій чи суб'єктів, що не можуть порівнюватися*, були віднесені уклад цивільного і військового життя; одружені пари і самотні особи; особи,

засуджені за кримінальні злочини, та політв'язні; релігійна освіта й уроки ставового виховання тощо. *Ситуаціями чи суб'єктами, що можуть порівнюватися*, були визнані франкомовні й голландськомовні школи в районі Брюсселя, громадяни Великої Британії чоловічої та жіночої статі, які бажають отримати дозвіл на в'їзд іншого з подружжя; право спадкування щодо законних і позашлюбних дітей та щодо дітей від адюльтеру; малі і великі власники по відношенню до закону Франції про полювання та ін. [13, с. 646, 647; 14, с. 117].

Отже, у цьому випадку дискримінація пов'язується з відмінністю у поведінні щодо осіб, які перебувають в однаковому становищі, при здійсненні того чи іншого права, визнаного Європейською конвенцією (чи національним законодавством. – Г. Х.), коли така відмінність не переслідує легітимну мету й не забезпечує розумну пропорційність ужитих заходів і поставленої мети [13, с. 639].

У той же час для запобігання фактичній дискримінації та забезпечення «субстантивної рівності» Європейським судом використовується підхід, який вимагає запровадження *«виправданих розрізень»*, що не становлять дискримінацію. В одному з недавніх рішень Європейський суд одностайно визнав, що «право на здійснення прав, гарантованих Конвенцією, на недискримінаційній основі також порушується, якщо держави не застосовують без об'єктивного та обгрунтованого пояснення різного поведіння щодо осіб, які перебувають у суттєво відмінному становищі» (*справа «Тлімменос проти Греції»*, де йшлося про позбавлення

можливості поступити на державну службу (обійняти посаду аудитора) з огляду на судимість за відмову від військової служби з релігійних мотивів). Б. Неделек підсумовує, що у таких випадках дискримінація пов'язується з однаковим поведженням щодо осіб, які перебувають у різному становищі, при здійсненні того чи іншого права, визнаного Європейською конвенцією (чи національними законами. – Г. Х.), коли таке однакове поведження не переслідує легітимну мету й не забезпечує розумну пропорційність ужитих заходів і поставленої мети [13, с. 639].

Викладені вище основні підходи до принципів рівності та заборони дискримінації з урахуванням практики Європейського суду дозволяють виокремити такі **зобов'язання держави у сфері протидії дискримінації**:

1) негативний обов'язок держави *«не дискримінувати»*, тобто не піддавати громадян дискримінації у своїх офіційних актах, державній політиці, правозастосовній та іншій діяльності уповноважених суб'єктів держави;

2) позитивний обов'язок держави забезпечувати дієве користування прав людини і основоположних свобод, передбачених Європейською конвенцією чи національними законами без дискримінації. Європейський суд підкреслює, що не має значення, чи забезпечене те чи інше матеріальне право за Конвенцією позитивними зобов'язаннями держави чи вимагає лише невтручання у його реалізацію (*Бельгійська мовна справа*). При виконанні будь-яких типів як негативних, так і позитивних зобов'язань за Європейською конвенцією [2], держава має забезпечити відсутність дискриміна-

ції. У разі якщо зобов'язання держави не визначено достатньо конкретно у відповідних положеннях Європейської конвенції чи національному праві, за нею зберігається досить широка свобода вибору засобів (англ. *margin of appreciation*) для того, щоб здійснення права стало можливим та ефективним [14, с. 114]. Однак держава має гарантувати, щоб будь-які юридичні чи практичні заходи, які застосовуються нею у сфері прав людини, не мали дискримінаційного характеру як не *de-jure*, так і *de-facto*, тобто відповідали викладеному вище стандарту недискримінації. Це слід враховувати, зокрема, при здійсненні адміністративного судочинства, адже відповідно до п. 7 ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації;

3) позитивний *обов'язок держави щодо вжиття заходів з метою захисту громадян від дискримінаційних дій із боку приватних осіб* (на робочому місці, у приватних навчальних закладах та ін.). Проблема «горизонтальної дії» принципу недискримінації тривалий час залишалась дискусійною. Так, Європейський суд зазначив, що держави повинні вживати позитивних заходів у випадку грубого посягання приватних осіб на релігійні почуття іншої частини населення (*справа «Інститут Отто Премінгера проти Австрії»*). Цей обов'язок держави був підтверджений цим судом у *справі «Опуз проти Туреччини»*,

в якій йшлося про вбивство жінки її колишнім чоловіком у результаті тривалих погроз та переслідування. У цій справі уперше домашнє насильство було визнане дискримінацією за ознакою статі. На сьогодні такий обов'язок однозначно випливає з пункту 1 статті 1 Протоколу № 12 до Європейської конвенції. Виконуючи обов'язок щодо протидії дискримінації з боку приватних осіб, держава передовсім має ухвалити належне законодавство, в якому передбачити ефективні засоби правового захисту від дискримінації на національному рівні, запровадити систему органів та установ протидії дискримінації, запобігти дискримінації з боку приватних осіб, про випадки якої достеменно відомо представникам держави, зрештою, притягнути винних у дискримінаційних діях до відповідальності та забезпечити компенсацію жертвам дискримінації;

4) *позитивний обов'язок держави забезпечити «застосування різного права за різних обставин»*, про що прямо вказувалось у згаданій справі «Тлімменос проти Греції». Такий обов'язок держави вимагає врахування об'єктивних відмінностей, якими характеризуються ті чи інші особи та забезпечення диференційованого правового регулювання, про яке йшлося вище. Однак при визначенні спеціальних правових режимів слід враховувати, що, по-перше, встановлені розрізнення мають відповідати стандарту недискримінації, тобто мати «розумне та об'єктивне» виправдання, а також відповідати принципу пропорційності, враховувати справедливий баланс між загальними інтересами громади та інтересами особи (групи осіб). По-друге, Європейська конвенція, хоча й не ви-

ключає соціально-економічну природу особистих та політичних прав, які перебувають під її захистом (справа «Ейрі проти Ірландії»), тим не менше не накладає конкретні обов'язки щодо запровадження певних пільг, виплат, соціальної допомоги різним уразливим групам суспільства, залишаючи їх види та розмір на розсуд держави.

У той же час у Преамбулі до Протоколу № 12 до Європейської конвенції прямо зазначається, що «принцип недискримінації не стоїть на заваді Державам – учасникам уживати заходів для сприяння повній та реальній рівності, якщо ці заходи є об'єктивно й обґрунтовано виправданими». У зв'язку з цим виникає питання щодо наявності у держави конвенційного обов'язку не тільки враховувати об'єктивні розрізнення та забезпечувати диференціацію правового регулювання, а й проводити політику позитивної дискримінації. Уперше розглядаючи це питання за скаргами осіб ромської національності, Європейський суд відмовився визнати відповідний обов'язок держави (справа «Баклі проти Сполученого Королівства»). Проте згодом у справі «Чепмен проти Сполученого Королівства» Європейський суд констатував, що уразливість циганів, зважаючи на те, що вони становлять меншину, вимагає особливої уваги до їхніх потреб та їхнього власного укладу, як у рамках нормативної бази з питань упорядкування території, так і при прийнятті рішень у конкретних випадках. У цій сфері стаття 8 Європейської конвенції накладає на державу позитивний обов'язок дати циганам змогу жити за їхнім укладом.

Така позиція Європейського суду відкриває реальну перспективу для ви-

знання позитивного обов'язку держави застосовувати позитивні дії для досягнення субстантивної рівності. Однак, як справедливо зазначає Б. Неделек, цей підхід поклав би кінець класичній концепції рівності всіх перед законом і означав би народження *права на відмінність* – з окремими правовими режимами через належність до тієї чи іншої групи населення. Це імпліцитно передбачало б, що держави спочатку повинні визначити цільові групи, виробити критерії уразливості, що обґрунтовували б те чи інше втручання, визначити правовий режим, що був би найбільш адаптований для відповідного типу населення, а також з'ясувати, чи потребує якась група сприятливішого режиму і якою має бути ця група, встановлюючи щось на зразок ієрархічної таблиці уразливості [13, с. 650]. Врешті відбувся б розподіл населення на категорії, а це повністю суперечить ідеї здійснення прав людини без дискримінації.

Таким чином, позитивні дії мають залишатись припустимими у парадигмі субстантивної рівності тимчасовими винятковими заходами, які застосовуються державою чи під її контролем для до-

сягнення конкретної мети у конкретній сфері суспільних відносин. Однак їх запровадження не може вважатися позитивним обов'язком держави, невиконання якого передбачає можливість судового оскарження. Адже покладання на державу позитивних обов'язків щодо політики позитивної дискримінації може виявитися на практиці непродуктивним та призвести до зворотного ефекту, а саме, поглиблення традиційних ролей та стереотипів замість утвердження суспільства рівних можливостей.

Такий висновок необхідно враховувати при реалізації законодавства України, яке активно оперує конструкцією позитивних дій та передбачає широку припустиму сферу її застосування [15, с. 87–89]. У цілому теоретичні та практичні проблеми співвідношення позитивних обов'язків та позитивних дій, а також визначення обсягу та різновидів позитивних обов'язків держави щодо основоположних прав і свобод, умов їх виконання на основі принципу недискримінації мають стати предметом подальшого наукового дослідження з метою зміцнення доктринального підґрунтя ефективної реалізації прав людини.

Список використаної літератури

1. Христова Г. О. Позитивні зобов'язання держави в сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції / Г. О. Христова // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2012. – №2 (69). – С. 30 – 41.
2. Христова Г. О. Типи позитивних зобов'язань держави щодо прав людини у світлі юриспруденції Страсбурзького суду / Г. О. Христова // Юрист України. – 2013. – №2. – С. 11–19.
3. Non-Discrimination in International Law. A Handbook for Practitioners // Interights. The international centre for the Legal Protection of Human rights. – London, 2011. – 260 с.
4. Handbook on European non-discrimination law // European Union Agency for Fundamental Rights, Council of Europe, European Court of Human Rights. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. – 151 с.
5. Дашковська О. Р. Жінка як суб'єкт права в аспекті гендерної рівності / О. Р. Дашковська. – Х. : Право, 2005. – 224 с.

6. Дрьоміна-Волок Н. В. Антидискримінаційні гарантії та розвиток концепції дискримінації у практиці Європейського суду з прав людини / Н. В. Дрьоміна-Волок // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 20–21 вересня 2013 р.) / за ред. С. В. Ківалова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 231–250.
7. Заборона дискримінації – основна засада правового регулювання відносин у сфері праці : монографія / Т. А. Занфірова, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко, І. М. Твердовський ; за наук. ред. проф. О. М. Ярошенка – Х. : Юрайт, 2013. – 360 с.
8. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
9. Шевчук С. В. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. В. Шевчук. – 3-тє вид. – К. : Реферат, 2010. – 848 с.
10. Суслowa О. І. Захист прав жінок та дітей судовими та правоохоронними органами в Україні / О. І. Суслowa, О. О. Лазаренко, Н. О. Ахтирська ; за заг. ред. Г. О. Христової – К. : Тютюкін, 2010. – 336 с.
11. Погребняк С. П. Основоположні принципи права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / С. П. Погребняк ; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 36 с.
12. Vulnerable group. Social protection and Social inclusion Glossary [Електронний ресурс] // DG Employment, Social Affairs and Inclusion. – Режим доступу: www.eqavet.eu/qc/gns/glossary/v/vulnerable-group.aspx.
13. Неделек Б. Стаття 14 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод / Б. Неделек // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / уклад. і наук. ред. О. Л. Жуковська. – К. : ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – С. 631–652.
14. Заковряшина Е. Принцип недискримінації в праві Совета Европы / Е. Заковряшина // Конституц. право: Восточноевроп. обозрение. – 2002. – № 2 (39). – С. 113–134.
15. Христова Г. О. Позитивні дії в механізмі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: міжнародний досвід та українські перспективи / Г. О. Христова, О. О. Кочеміровська. – Х. : Райдер, 2011. – 200 с.

Стаття надійшла до редколегії 16.11.2013.

Христова А. Позитивные обязанности государства в сфере противодействия дискриминации

В статье уточняется содержание принципа равенства в его соотношении с принципом запрета дискриминации, рассматривается стандарт принципа недискриминации с учетом практики Европейского суда по правам человека, определяются виды и объем позитивных обязанностей государства относительно искоренения дискриминации, в том числе в части применения позитивных действий (временных специальных мер).

Ключевые слова: права человека, принцип равенства, запрещение дискриминации, позитивные обязанности государства, позитивные действия.

Khrystova G. Positive duties of the state in the field of elimination of discrimination

In the article the substance of the principle of equality and its correlation with the principle of prohibition of discrimination are specified, the standard of the principle of non-discrimination in light of the European court of human rights case-law is described, the types and the scope of positive duties of the state regarding elimination of discrimination, including the application of positive actions (temporary special measures) are determined.

Keywords: human rights, principle of equality, prohibition of discrimination, positive duties of the state, positive actions.